

LÁNCZI ANDRÁS

A politikatudomány állapotáról

A modern politikatudomány állandó identitásválsággal küszködik. Ezt az önismereti válságot számos ok együttesen idézi elő, ám valamennyi ok mögött egyetlen kérdés húzódik meg: lehetséges-e egyáltalán a politikáról szóló tudomány? A kételyt táplálják azok a tények, melyek szerint a politikatudomány ez ideig nagyon kevés törvényt állapított meg (Ricci 1984: 294). A kétely további forrása, hogy a politikatudomány maga is politikai jelenség. Theodore J. Lowi megállapítása szerint „minden rezsím önmagával összhangban lévő politikát alakít ki, ezért minden rezsím önmagával összhangban lévő politikatudományt alakít ki” (Lowi 1992). A tudomány elvben egyesíti a tudósokat, a politika viszont megosztja őket. Gabriel A. Almond négy csoportba osztja a politikatudósokat aszerint, hogy milyen ideológiát, illetve módszertani elveket követnek. Az így fölvetett koordinátarendszerben a politikatudós ideológiailag lehet „jobboldali” vagy „baloldali”, módszertanilag pedig vagy a „kemény”, vagy a „puha” módszerek közül választhat. Ily módon a négy csoport: „kemény baloldali”, „kemény jobboldali”, „puha baloldali”, „puha jobboldali” (Almond 1984: 4 ssk). Ezek a csoportok egyben önálló politikatudományi iskolákat képviselnek. A politikatudósok többsége persze valahol középen helyezkedik el, ideológiailag mérsékeltek, módszertanilag pedig innen is, onnan is csipegetnek. Ezzel együtt is azt kell mondanunk, hogy nincs egységes politikatudomány, nincs egyetlen paradigma, amely a politikatudományt uralná.

Ezzel kapcsolatban szinte félve jegyzem meg, hogy a divatszóvá lett „paradigma” szellemi atyja, Thomas Kuhn a társadalomtudományokat kizárta a modelljéből. Nevezetes könyve előszavában írja: „Különösen az lepett meg, hogy milyen sok és milyen mély, nyílt véleménykülönbség van a társadalomtudósok közt a jogos tudományos problémák és módszerek jellegét illetően.” Noha a természettudományok sincsenek beoltva az efféle viták ellen, „A csillagászat, a fizika, a kémia vagy a

biológia gyakorlata általában mégsem vált ki alaptételekig menő vitákat... E különbség okát keresve jutottam el azoknak a tényezőknél a felismeréséhez, amelyeket azóta a tudományos kutatás »paradigmáinak« nevezek” (Kuhn 1984: 10 skk). Vagyis Kuhn éppen a társadalomtudományok és a természettudományok működése közti különbség értelmezésén keresztül dolgozta ki a tudományos paradigma fogalmát. A pozitivisták társadalomtudósok ezt a kuhni felismerést többnyire figyelmen kívül szokták hagyni.

A politikatudomány identitásválságának egy további forrása általában érinti a modern tudomány helyzetét. A modern tudomány valamikor végtelen haladást ígért. Mára kiderült, hogy a korlátlan fejlődés eszméje tarthatatlan. Egyre több a kételkedő hang a politika és a politikatudomány közti együttműködést illetően is. David Collingridge és Colin Reeve egészen sarkítva állította szembe a tudomány mítoszait a tudomány realitásaival (Collingridge–Reeve 1986). A vizsgált területek éppen a tudomány és a politikai döntések közti kapcsolat elvi kérdéseinek a tisztázása volt. Könyvük alcíme is ezt fejezi ki: *A szakemberek szerepe a politika alakításában*. Felfogásuk szerint öt mítosz él a tudománnyal kapcsolatban: először is, hogy a tudomány az igazsághoz vezet el, másodsorban, a szakemberekről feltételezik, hogy egyet tudnak érteni (legalábbis egymás között), harmadszor, hogy a tudomány egységes, negyedszer, egy tudományos elképzelés értékelését nem befolyásolhatja az a szempont, hogy mire is akarják alkalmazni („az irrelevancia elve”), végül, hogy a politikát a tudományra lehet alapozni. A szerzők szerint a valóság egészen mást mutat: a tudomány nem vezet el az igazsághoz. A szakemberektől nem várható el, hogy egyetértsenek („A szakemberek sokkal inkább bírósági védőügyvédekhez hasonlítanak, semmint a laboratóriumban dolgozó semleges tudósokhoz” [Collingridge–Reeve 1986: 17]), a tudomány nem egységes, az irrelevancia elve védhetetlen, a tudományra nem lehet politikát alapozni. A könyv végül is arról szól, hogy a fenti szembeállítást esettanulmányok sorával igazolják a szerzők. Úgy vélem, a bős–nagyvarosi eset akár kitüntetett helyet kaphatott volna a szerzők példatárában.

A modern politikatudomány egyik legsúlyosabb dilemmáját David M. Ricci fogalmazta meg a *The Tragedy of Political Science* című művében (1984). Ricci elsősorban a politikatudomány épületének falain belüli ellentmondásokra, a politikatudósoknak saját tudományukkal kapcsolatos elégedetlenségére irányítja a figyelmet. Mi lehet az oka annak — teszi föl a szerző a kérdést —, hogy a megismételt felmérések (1960, 1969, 1976) egyértelműen azt mutatják, hogy a politikatudósok — sokkal inkább, mint más tudományok művelői — mélységesen csalódtak választott hivatásukkal kapcsolatban? Az 1976-os felmérés adatai szerint „a politikatudósok egyre elégedetlenebbek a hivatásukkal, olyannyira, hogy a megkérdezetteknek csupán a 24 százaléka mondta azt, hogy ha újra kezdené, akkor is a politikatudományt választaná hivatásul” (Ricci 1984: 18). Az idézett felmérések, valamint különböző vélemények alapján a szerző arra a következtetésre jut, hogy a panaszok közös okra

vezethetőek vissza: a politika tudománya nem képes egyértelmű utat mutatni a jó társadalomhoz. A különböző politikatudományi nézetek, tanítások egymásnak ellentmondanak, olykor kioltják egymást, így a politikatudomány nem tud fölmutatni olyasmit, amit mindenki — mint tudományosan megalapozottat — elfogadna. A politikatudomány azért *tragikus* hős, mert kettős kötésben van: a politikatudomány egyrészt elfogadja a tudományos technikákat, hiszen tudomány kíván lenni, másrészt viszont a demokratikus ideálok elkötelezettje. „A politikatudósok tudományosan szeretnék tanulmányozni a politikát... Ezek a tanulmányok azonban nem mindig pozitív színben tüntetik föl vizsgálódásaik konkrét tárgyát. A tudományos kutatás folyamatosan tagadja a demokratikus ideológia tételeit, például az átlag állampolgár racionalitására vonatkozó tételt” (Ricci 1984: 24). Nem egyébről van itt szó, mint arról, hogy a politikatudomány mint tudomány eljuthat a demokrácia megkérdőjelezéséig. A felvetett dilemma valóban nem új. A klasszikus — Machiavelli fellépés előtti — politikatudomány már szintén beleült között ebbe a kérdésbe, amely az *emberre*, az ember természetére fölített kérdéssel azonos. A klasszikus válasz a *természeti törvény* elfogadását ajánlja, valamint a vegyes kormányzati forma bevezetését. A tiszta demokratikus kormányzati forma ugyanis (Platón: *Állam*, VIII. könyv; Arisztotelész: *Politika*, főként a VII. könyv) nem egyeztethető össze az emberi természettel, illetve a társadalom tényleges működésével. A modern demokrácia — a képviselési rendszer föltalálásával — arisztokratikus elemeket vezetett be, így kívánták megoldani azt a gyakorlati problémát, hogy a közvetlen demokrácia nagyobb földrajzi területen, nagyobb népességgel nem működőképes. A politika alaptermészetét azonban a modern demokrácia sem változtatta meg. A politikának ezt az alapvonását Leo Strauss a következőképpen fogalmazta meg: „Minden politikai cselekvés vagy a megőrzésre, vagy a változtatásra irányul. Amikor a megőrzést választjuk, akkor a rossz irányba történő változást kívánjuk megakadályozni, amikor változtatni akarunk, akkor valami jobbat kívánunk megvalósítani. Minden politikai cselekvést tehát a jobbról és a rosszabból alkotott valamilyen gondolat vezérel” (Strauss 1988).

Bármi legyen is a modern politikatudomány önmagáról alkotott felfogásának a kiindulópontja, előbb-utóbb szembe kell néznie a politika alapvető kérdéseivel. Bárhogyan próbálja is a modern politikatudós szűkíteni a politika fogalmát (lásd pl. Tőkés 1988: 11), a redukcionista kísérletek szükségképpen feloldhatatlan ellentmondásba keverednek egymással. Nem véletlen, hogy a politikatudomány rendre kénytelen föltenni önmagának a kérdést, hiszen maga is politikai jelenség. Ez a kérdés tulajdonképpen kettős: „Mi az ember?“, illetve „Mi a jobb és mi a rosszabb?“

AZ AMERIKAI MINTA

A politikatudomány a politikáról szóló tudás nevére aspirál, azaz a politikai vélemények tudással való fölcserélése a célja. Az európai politikai gondolkodás két alapvető módszert alakított ki a politika tudományos tanulmányozására. Az egyiket a nagy gondolkodók normatív jellegű, logikailag kifinomult, bölcsességre törekvő gondolatai képviselik, a másikat a tapasztalati adatok összegyűjtésén alapuló leíró empirizmus. Az utóbbi a 20. századi politikatudomány uralkodó tudományeszménye, amely az amerikai politikatudomány fölemelkedésével együtt vált meghatározóvá. Bernard Crick szavaival: „A politika tanulmányozása ma az Egyesült Államokban méretében, tartalmában és módszerében egészen egyedülálló a Nyugat szellemi fejlődésében” (Crick 1982: XI). A világ nagy részén az amerikai típusú politikatudomány terjedt el, ezt tekintik mintának. Ennek lényege a kvantitatív módszerek általános alkalmazása, kulcsfogalmai a megfigyelés, mérés, számolás. Az igazság kritériuma kizárólag az empirikus bizonyíthatóság.

Tocqueville sokat idézett mondata — „A new science of politics is needed for a new world” — sokáig csupán frappánsan megfogalmazott fölismerés maradt. Amerika ugyanis egészen jól megvolt bármiféle komolykodó politikatudomány nélkül. Különösen a múlt század első felében „általános egyetértés mutatkozott az eredményes politikai gyakorlat általános mintáját illetően”, így aztán nem is támadt komoly igény „a gyakorlat doktrinális kikristályosítására” (Crick 1990: 7).

Charles Merriam didaktikus tömörséggel foglalta össze (1970: 132) az amerikai politikatudomány fejlődési szakaszait: 1. 1850-ig az *a priori* és a deduktív módszer uralta az amerikai politikai gondolkodást; 2. 1850 és 1900 között a történeti és komparatív módszer vált általánossá; 3. a századforduló után kezdett kibontakozni az empirikus adatgyűjtésen és mérésen alapuló politikatudomány, míg a behaviorista pszichológia behatolása a politikatudományba nyitotta meg a negyedik korszakot. A modern, behaviorista politikatudomány az 1920-as és 1930-as években a chicagói iskola tévékenységével vette kezdetét. Ennek az iskolának a hatása máig meghatározó. Noha az 1960-as évek politikai eseményei megrázkódtatták az amerikai politikatudományt is, az alapvetően behaviorista elkötelezettségű diszciplína megmaradt a pozitívista, relativizáló és historicista megközelítési mód mellett. Ezek az évek mégsem múltak el nyomtalanul: egyre szaporodott azoknak a száma, akik tarthatatlan álláspontnak tekintették a deskriptív, értékmentes, empirista tudományfelfogást. David Easton vezette be a posztbehaviorista politikatudomány megjelölést, melynek lényege a politikaelmélet és az értékek rehabilitálása. A hatvanas éveket a liberális politikaelméletek reneszánszával szokás azonosítani (vö. Germino 1968). Újra központi kérdéssé vált a politikatudomány erkölcsi elkötelezettsége. Röviden: az 1960-as évektől fokozatosan érlelődött a felismerés, hogy a politikatudomány maga is politikai jelenség; hiába ölti magára a hűvös objektivitás jelmezét, egy nagyobb entitásba, a politikai közösségbe ágyazódik be, és

időről időre tisztáznia kell a viszonyát ennek a közösségnek a politikai céljaihoz.

Az amerikai politikatudomány fejlődését az amerikai alkotmány liberális alapelveinek a gyakorlati értelmezése és feltétlen elfogadása tette lehetővé. Ezek az alapelvek a modern liberális demokrácia és egyben politikatudomány posztulátumai. Az első liberális posztulátum szerint minden ember elidegeníthetetlen jogokkal van felruházva. Másodszor, az ember racionális lény, s mint ilyen képes önállóan megítélni, hogy adott helyzetben miként döntsön az érdekeivel összhangban. Harmadszor, az emberek politikai csoportokat alkotnak, hogy politikai céljaikat meg tudják valósítani. Negyedszer, lehetséges az emberek akaratával összhangban lévő felelős kormányzat megválasztása. Ötödször, a liberális demokrácia a haladásban és a tudományban való hiten alapul. Itt érdemes megjegyezni, hogy a német típusú politikatudomány nem az egyént, hanem az államot tekintette a politika tanulmányozása kiindulópontjának. Az állam jogi vizsgálata és nem az egyén racionális döntéseinek az elemzése a német politikai gondolkodás tradicionális útja. A német politikai gondolkodók számára az állam s nem az egyén a legfőbb erkölcsi entitás. Ez az oka annak, hogy önálló politikatudomány nem is alakulhatott ki német földön, a politika tanulmányozása alárendelődött a jogtudománynak (Crick 1982: 13).

A modern tudomány célja okozati sorok fölállításával egy-egy részterület jelenségeinek a magyarázata. A modern tudós szigorú szabályokat állít fel, hogy egy magyarázat, elmélet, állítás mikor tekinthető tudományos igazságnak. Herbert Feigl, a logikai pozitivisták iskola egyik képviselője szerint a tudomány célja a leírás, magyarázat és előrejelzés (Feigl 1949). Felfogása szerint valamely tudományos eredménynek a következő feltételeket kell teljesítenie: 1. Interszubjektív ellenőrizhetőség — vagyis bárki ellenőrizni tudja az adott tudományos állítást, aki elég felkészült és megfelelő eszközei vannak hozzá. Feigl ezt nevezi a „tudományos objektivitás” követelményének; 2. Megbízhatóság, illetve a megerősítés elégséges foka. E kritérium a vélemény és a tudás megkülönböztetését célozza. A kettő közti határvonal meghúzása azért nehéz, mivel ez a vonal soha nem abszolút; 3. Egyértelműség és pontosság; 4. Koherencia és szisztematikus fölépítés. Feigl T. H. Huxley tudomány-meghatározására támaszkodik e pont értelmezésekor, miszerint a tudomány „organized common-sense”, vagyis bárki számára hozzáférhető tények „szervezett” egysége; Végül (5.) a tudományos ismeret legyen átfogó, általánosító. A tudományos ismeret — szemben a köznapi tudat individualizáló természetével vagy bornírt általánosításával — mindig megalapozott általánosító megfogalmazásban fejeződik ki.

Vajon a politika tanulmányozója képes teljesíteni ezeket az elvárásokat? Annak ellenére, hogy az eddigiekben a szkeptikus hangok voltak túlsúlyban, a föltett kérdésre igennel válaszolok. Ezek a kritériumok ugyanis nem tartalmaznak semmi olyasmit, amit — mondjuk Arisztotelész — ne teljesített volna. Egyetlen szempont van, amely kimarad ebből a megközelítésből: a morális. A politika — kezdetektől fogva — a jó

életéről alkotott különböző felfogások, vélemények ötvözete, illetve ütköztetése. A politika tehát értékkonfliktus, át van szöve morális szempontokkal. Az értékkonfliktusok kimenetele meglehetősen bizonytalan, így a politikai előrejelzések inkább csak találgatások, vélemények, semmint megbízható jelentések. Természetesen az értékkonfliktusok mellett az érdekkonfliktusok játszanak döntő szerepet: a kétféle konfliktus kölcsönhatása olykor meghökkenítő formációkat hozhat létre. A politikatudomány ezekben a kérdésekben többnyire csak kullog a valóság után.

Sajátos módon kapcsolta össze Karl Popper a tudománnyal szemben támasztható módszertani követelményeket a modern liberális demokrácia, a „nyitott társadalmak” fenntartásának lehetőségével. Felfogása szerint egy társadalom nyitottságát a tudomány garantálhatja (lásd a liberális demokrácia hitét a fejlődésben és a tudományban). A zárt társadalmak azért zártak, mert egyetlen, dogmaként kezelt alapelven nyugszanak. Ilyen dogma lehet az osztályharc elmélete vagy az árja faj fensőbbrendűségének a „tudományos” tana. A modern zsarnokságok ugyanis — szemben a premodern zsarnokságokkal — tudományosan megalapozott ideológiákkal kívánják legitimálni a hatalmukat. A tudományra hivatkozás oly általános a modern politikában, hogy Popper életre szóló gondolkodási programot alapozott erre a kérdésre: „Lehetséges-e objektív tudás?” Ha erre a kérdésre „nem” a válasz, akkor bármilyen társadalmi rendszer igazolható „tudományos” eszközökkel. Ha viszont „igen” a válasz, akkor objektív mércék is fölláthatóak, amelyekkel meg lehet állapítani valamely állításról, hogy tudományos-e vagy sem. Popper a következő kritériumrendszerrel dolgozta ki. Az első követelmény, melyet bármely állításnak teljesítenie kell ahhoz, hogy tudományosnak nevezhessük, az ellenőrizhetőség. Ez a követelmény megfelel Feigl első elvének, az interszubjektív ellenőrizhetőségnek (Popper 1947: 206). A második követelmény, a falszifikáció elve, már sajátosan popperi. A tapasztalat azt mutatja, hogy a későbbi tények, újonnan fölmerülő szempontok előbb-utóbb megkérdőjeleznek minden tudományos állítást, elméletet. Ha ez így van, akkor a tudósnak kötelessége a tudományos tételét olyan formában megfogalmazni, hogy az bármikor megcáfolható legyen. Egy tudományos tétel empirikusan bármikor ellenőrizhető: a falszifikáció és nem a verifikáció garantálja egy tétel tudományosságát. Egy tudományos rendszertől nem várható el, hogy pozitív értelemben mindenkor elfogadható legyen, az ellenőrizhetőség feltételének viszont mindig rendelkezésre kell állnia; egy elméleti rendszer a tapasztalat révén bármikor megdönthető (Popper 1947: 206). Popper harmadik követelményét talán módosíthatóságnak (tentativity) fordíthatjuk: ez az alapelv azt mondja ki, hogy még azoknak az állításoknak is, amelyek kiállták a falszifikáció próbáját, nyitottnak kell maradniuk a módosításra. David Ricci a három alapelv logikus következményének tartja a negyediket, amely szerint a tudományban tanácsosabb a módszerre, mint az eredményre tenni a hangsúlyt (Popper 1947: 206; Ricci 1984: 117).

Popper — csakúgy mint Kuhn — figyelmeztet, hogy a tudományra vonatkozó elképzelései elsősorban a természettudományokra alkalmazhatóak (Popper 1947: 206). Ennek ellenére — csakúgy mint Kuhn esetében — Popper tudományfölfogását minden megszorítás nélkül használják a társadalomtudományok tárgyalásakor is. Tudományelméletében Popper a neopozivisták nyomdokain haladt és a metafizika kiküszöbölésén fáradozott. Politikai gondolkodóként a progresszvista liberális eszmék barátja. Ezt a két irányzatot kapcsolta össze, hogy kimutassa a marxizmus metafizikai jellegét és ily módon tudománytalannak minősítse. A nagy paradoxont azonban ő sem oldhatta meg: az értéksemleges tudomány és az értékkonfliktusokkal terhelt politika közti viszony tárgyalását eleve csak értéktételezésekből kiindulva lehet megkezdni. Vagyis először van az értékek nem tudományos világa, és csak azután — ezen építkezve — következik a tudomány objektivitása.

Popper mindenesetre olyan fölfogással ajándékozta meg az amerikai politikatudományt, amely kiválóan beleilleszkedett a behaviorista eszmeiségbe — legalábbis a hatvanas évekig. Ezután viszont az amerikai politikatudomány elvesztette a magabiztosságát, önismereti válságba került. Egyfajta tanácstalanság, apátia látszik erőt venni az amerikai politikatudósok egy részén. A kommunizmus felett aratott győzelmet erősen beárnyékolja Amerika relatív hanyatlása. Nem véletlenül akarja Theodore J. Lowi fölrázni a kollégáit: „A modern politikatudomány vétkei között mind közül a legnagyobb a szenvedély hiánya” (Lowi 1992).

A HAZAI POLITIKATUDOMÁNYRÓL

A magyar politikatudomány számos vétké között a szenvedély hiánya biztosan nem szerepel. Mi több — érthető módon — a magyar politikatudósok egy részét talán túlságosan is áthatja a napi politika elkerülhetetlen szenvedélyessége. A politikatudománynak ez az aktivista fölfogása — igaz, más körülmények között — elvi megfogalmazást is nyert a nyolcvanas évek elején (vö. Ágh 1981). Részben ez az aktivista szemlélet, részben a politikatudománynak a politikát közvetlenül kiszolgáló, segítő funkciójába vetett hite az oka annak, hogy a mai magyar politikatudomány *ateoretikus*. Ez nem feltétlenül kritika: el tudok képzelni olyan politikai irodalmat, amely nem törekszik általánosításokra, politikai közvéleményt teremtő ereje van, funkciója kimerül a napi politika kérdéseinek megtárgyalásában, mélyíti az aktuális politikai problémák megértését, afféle árnyékpolitizálást folytat, írásos műfaja napilapba írt cikk vagy interjú. Egy ilyen típusú politikai irodalomban nincs szükség szakmai öntudatra, nem érdeklődik saját múltja iránt, főként a jelennek él, és tanítható módszertana sincs.

A magyar politikatudomány azonban — a jelek szerint — a teoretizáló politikai irodalom irányában kíván haladni. Ennek számos írásbeli bizonyítéka van.¹ Tudománnyá fejlődésének az egyik legnagyobb akadá-

lyát abban látom, hogy nincs szakmai öntudata, amely megfelelő magabiztosságot kölcsönözne a különféle, a szűk szakmai berkeken túli vitákban. A következőkben ennek az öntudathiányos állapotnak az okait szeretném megvizsgálni.

Az első okot az önismeret hiányának nevezem. A mai magyar politikatudomány nem ismeri kellően sem az uralkodóvá vált amerikai politikatudomány eddigi fejlődését, sem a hazai politikai gondolkodásnak a múlt század második feléig visszanyúló történetét. Szemben az általánosan elterjedt felfogással, a magyar politikatudomány nem az 1980-as években született meg — legfeljebb feltámadásáról beszélhetünk. Vitathatatlan, hogy a kommunista időszakban legitím módon egyetlen „politikatudományt” lehetett művelni, a tudományos szocializmust, amely a „modern proletariátus osztályharcának elmélete, politikai tudománya”. Ehhez képest valóban előrelépés volt az önálló politikatudomány megalapítása és intézményes, akadémiai elismertetése a hetvenes évek végétől kezdve. Ez azonban csupán újjáalakulásnak minősíthető, hiszen már a múlt század második felétől kezdve beszélhetünk önálló politikatudományról Magyarországon — igaz, erősen a német jogászias minta hatása alatt állt, amit az is bizonyított, hogy az első politikatudományi könyvek német művek fordításai voltak. Világosan különbséget kell tenni a modern magyar politikai irodalom megszületése és a modern politikatudományi irodalom megjelenése között. A modern magyar politikai gondolkodás kezdetét az 1790-es évekre tehetjük, az önmaga helyzetét, belső problémáit is fölvető politikatudományi irodalom csírái viszont csak a múlt század közepe táján jelenik meg. A számottevő, nagyobb összefoglaló politikatudományi művek pedig csak a századforduló tájékán jelentek meg. Ennek a korszaknak kétségtelenül a legbefolyásosabb politikatudósa Concha Győző volt.²

A politikatudomány öntudatra ébredésének korábban is, ma is előfeltétele, hogy a politikatudomány művelője bizonyos távolságot tartson a közvetlen politikától. A politikatudomány belső helyzetét kevésbé ismerők a „politológiát” egyfajta elemző zsurnalizmussal azonosítják. Nem kívánom ezzel kapcsolatos véleményemet (Lánczi 1992) újra kifejteni, csupán jelzem: a zsurnalizálódás azért hat az egészséges szakmai öntudat megerősödése ellen, mert a napi politikának a politikatudományétól eltérő logikáját erőlteti a politikatudományra.

Az öntudatot gyengítő második tényező a politikatudomány nyelvével függ össze. Égető gond a magyar politikatudományi diskurzus kiforratlansága. A nehézségek már olyan egyszerű kérdéseknél kezdődnek, mint például az angol politikatudományi terminusok magyarra fordítása. Valóságos nyelvújítási mozgalmat lehetne indítani egy sor fogalom meghonosításáért és tartalmának tisztázásáért. Nagyobb gond, hogy a magyar politikatudománynak nincs kialakult, saját eredményeit egyértelmű jelentéssel közlő kommunikációs nyelvezete. Ez két okra vezethető vissza: az egyik az eredmények „szűkössége”, a másik a szakma belső párbeszédének a kialakulatlansága. A diskurzus, melynek eredeti latin jelentése — „ide-oda futás” — tökéletesen utal a fogalom mai

értelmére is, univerzális konszenzus kialakítását fejezi ki empirikus és normatív kijelentések dialogikus-argumentatív elemzése révén. Diskurzust csak egy kommunikációs közösség alakíthat ki, melynek tagjai hajlandóak meghatározott szabályok szerint érvelni. A kommunikációs folyamat résztvevőit az együttműködésnek és az argumentatív konszenzuseresésnek kell vezérelnie. Az időzített bomba éppen ezen a ponton van elrejtve a politikatudomány alatt. Kérdéses ugyanis, hogy a politikatudományban, amely maga is elvileg ugyanolyan megosztott, mint a politikai élet, egyáltalán kialakulhat egységes diskurzus. Adott politikatudományi szakterületen belül feltétlenül. Ehhez viszont specializálódásra, önálló részterületek és elméletek megjelenésére van szükség. Ha viszont — amint feltételezem — a magyar politikatudomány ateoretikus szakaszában van, akkor a diskurzus kialakulására még várni kell.

A magyar politikatudomány további sajátossága az ideológiai tagoltság kezdetlegessége. Az Almond által fölvázolt négyes tagoltság már csak azért sem jöhetett létre, mert az ideológiai dimenzió mellett a módszertani szempont egyelőre elhanyagolható. Van-e akkor valamilyen megosztó szempont? Kettőt látok. Az egyik generációs, a másik ideológiai jellegű. A fiatalabb politikatudós nemzedék — ha egyáltalán beszélhetünk ilyesmiről — erősen kötődik az amerikai típusú politikatudomány hagyományához, megközelítési módszereihez, azokat próbálja alkalmazni a hazai politika értelmezésében. Ily módon deduktív és egyelőre kevésbé érzékeny a közvetlen empirikus valóságra, azaz nem eléggé árnyalt a politikaképe. Szintén a fiatalabb szakemberek sajátossága, hogy szívesebben használják a társadalomtudományok „kemény” módszereit. Az idősebb politikatudós nemzedékek tagjai jobban kötődnek a történeti megközelítés módszeréhez, gyakoribb a jogászias szemléletű megközelítés. Feltételezhetően a nagyobb közvetlen tapasztalataik révén árnyaltabban képesek látni a politikai folyamatokat.

Ami az ideológiai megosztottságot illeti, ezzel kapcsolatban egy tabunak számító kérdést szeretnék érinteni. Nem kerülhető meg ugyanis az a kérdés, hogy a mai politikatudomány egyelőre magán viseli a tudományos szocializmusban való fogantatásból eredő erkölcsi szeplőt. Míg például az amerikai politikatudományban a politikai filozófia és a pozitívista politikatudomány közötti konfliktus forrása elvi, filozófiai jellegű, nálunk ez az ellentét politikai természetű. Arról a jelenségről van szó, hogy a győztes ideológia ritkán könyörületes a vesztes ideológiával. A politikai elit egy része a magyar pozitívista politikatudományt baloldali elkötelezettségűnek tekinti. Ezért eleve fenntartással fogadják a politológusok kritikáit. Való igaz, hogy a magyar politikatudomány ideológiailag egyoldalú. Gyakorlatilag hiányzanak a „kemény jobboldali” politikatudományi elméletek (pl. racionális választás) hívei és főként művelői. A többnyire romantikus és historizáló hajlamú magyar politikai konzervativizmus egyelőre nagyon messze van attól, hogy politikailag kiindulópontja legyen egy hozzá közelálló „kemény” politikatudományi iskolának. Az ideológiai megosztottságról tehát elmondható, hogy politikatudományi iskolák híján nem meghatározó tényező.

Ebből az is következik, hogy az egyéni törekvések igen széles skálán mozognak és nehezen csoportosíthatóak.

A magyar politikatudomány legérzékenyebb pontja a szakmai képzés és továbbképzés megoldatlansága. A „szakmai képzés” helyett szívesebben használnám a *mesterség* fogalmát, ez ugyanis sokkal több mindent foglal magába. A mesterség fogalma felöleli az ismereteken túl azokat a fogásokat is, amelyek nélkül elképzelhetetlen bármely szakma művelése. A politikatudományi képzés a világon mindenhol az egyetemeken zajlik. Valamiféle politikatudományi képzés alig néhány egyetemen folyik Magyarországon. Jegyzetek, tankönyvek, szöveggyűjtemények, kipróbált tanmenetek alig vannak. Nincs kidolgozott követelményrendszer. Teljesen megoldatlan a módszertani képzés. A tankönyvekből megtanulhatatlan mesterségbeli fogásoknak pedig végképp nincs gazdája. Mire gondolok? Jórészt hiányzik az a típusú személyes kapcsolatrendszer, amelynek révén a hallgatók megtanulhatnák a szakma kézműves fogásait: hogyan kell egy tanulmányt megírni, hogyan kell egy előadásra készülni, hogyan kell egy pályázati anyagot összeállítani. Nagy érdeklődéssel forgattam Aaron Wildawsky *Craftways* című kis könyvét (1989), melyben a szerző közrebocsátja a pályafutása során szerzett személyes tapasztalatait. Olyan egyszerű szabályokat, jó tanácsokat fogalmaz meg, amelyek eligazítják az ifjabb nemzedékeket, hogy mire kell figyelni munka közben, mi az, amivel nem kell törődni, hogyan kell az embernek az idejét beosztania, mikor érdemes könyvtárba menni, és így tovább. Magyarországon egyelőre minden új generációnak szinte mindent újra kell kezdenie. Ez erő-, időpocsékolás, és késlelteti a szakmai önbecsülés megszilárdulását.

Ezzel vissza is értem a kiinduló kérdéshez: az öntudat hiányához. A modern politikatudomány a modern demokrácia működéséről szóló tudomány. Védelme jelen körülmények között a politikatudomány legfőbb morális kötelessége. A politikatudománynak meg kell tudnia határoznia, hogy mi a „politikai” ma Magyarországon. Értelmeznie kell itt és most a politikai fogalmak tartalmát. Egyáltalán nem magától értetődő ugyanis, hogy Magyarországon demokrácia van. A tekintélyelvű politizálásnak legalább akkora hagyománya van, mint a demokratikusnak. Amikor ez a morális elkötelezettség összekapcsolódik a részletek pontos tanulmányozásával, és az eredmények általánosabb érvénnyel fognak bírni, akkor majd nagyobb öntudattal állhat a politikatudomány a politikai közösség elé.

JEGYZETEK

¹ Fontosnak tartom leszögezni, hogy felfogásom szerint a politikai filozófia és a politikaelmélet nem azonos egymással. A politikai filozófia állításainak érvényét nem a gyakorlat igazolja, míg a pozitivista politikatudomány elméleteit kizárólag a valóság tényei támasztják alá, vagy kérdőjelezik meg. Az „ateoretikus” megjelölést csupán a pozitivista politikatudomány helyzetének jellemzésére kívántam alkalmazni.

² Concha Győző termékeny szerző volt, így itt csupán két fontos művére szeretnék utalni: *Politika* I–II. köt. Bp. 1985 és 1905; *A kilencvenes évek reformeszmei és előzményeik*. Franklin-Társulat, 1885. Vö. Kun József: *Bevezetés a politikába*. Franklin-Társulat, 1916. Lásd főként az Előszót és 119. sk.

HIVATKOZÁSOK

- Almond, Gabriel A. 1989. *A Discipline Divided. Schools and Sects in Political Science*. Sage Publications
- Ágh Attila 1981. Politikatudomány: illúziók és igények. *Társadalomtudományi Közlemények*, 4.
- Collingridge, David–Colin, Reeve 1986. *Science Speaks to Power. The Role of Experts in Policymaking*. New York: St. Martin's Press
- Crick, Bernard 1982 [1959]. *The American Science of Politics. Its Origins and Conditions*. Greenwood Press
- Feigl, Herbert 1949. Naturalism and Humanism. *American Quarterly*, 2, 135–48.
- Germino, Dante 1968. *Beyond Ideology. The Revival of Political Theory*. The University of Chicago Press
- Kuhn, Thomas S. 1984. *A tudományos forradalmak szerkezete*. Budapest: Gondolat
- Lánczi András 1992. Mi baj van a politológiával? *Kritika*, 9.
- Lowi, Theodore J. 1992. The State in Political Science: How We Become What We Study. *American Political Science Review* (Vol. 86), 1 (March)
- Merriam, Charles 1970 [1925]. *New Aspects of Politics*. The University of Chicago Press
- Popper, Karl 1947. *The Open Society and its Enemies*. George Routledge and Sons LTD.
- Ricci, David M. 1984. *The Tragedy of Political Science. Politics, Scholarship, and Democracy*. New Haven, CT: Yale University Press
- Strauss, Leo 1988 [1959]. *What is Political Philosophy?* The University of Chicago Press
- Tőkés Rudolf 1988. Politikatudomány Magyarországon az 1980-as években: eszmék, ellentmondások. *Századvég*, 6–7.
- Wildawsky, Aaron 1989. *Craftways. On the Organization of Scholarly Work*. Transaction Publishers